

Історичні аспекти встановлення пам'ятників Тарасові Шевченку на території сучасної України за часів Австро-Угорської та Російської імперій

*Роботу виконано на кафедрі країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник: **Н. Н. Коцан** – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства і міжнародних відносин СНУ ім. Лесі Українки*

Виділено етапи у розвитку монументальної Шевченкіани. Проаналізовано встановлення пам'ятників Кобзареві на території сучасної України в період Австро-Угорської та Російської імперій. Охарактеризовано роль пам'ятників Т. Шевченку в культурному житті окремих міст та збережені української національної спадщини.

Ключові слова: Тарас Шевченко, пам'ятник, монумент, Україна, Австро-Угорщина, Росія.

Telipskyi R. Y. Historical Aspects of Taras Shevchenko Monuments Installation in the Territory of Modern Ukraine the Times Austro-Hungarian and Russian Empires. Stages of monumental Shevchenkiana development are analyzed. Installation of monuments to Kobzar on the territory of Ukraine during the Austro-Hungarian and Russian empires is studied. Influence of monuments to Shevchenko on the cultural life of individual cities and preservation of Ukrainian national heritage are investigated.

Key words: Taras Shevchenko, memorial, monument, Ukraine, Austria-Hungary, Russia.

Актуальність дослідження. Монументальній Шевченкіані присвячено чимало праць. Ця тематика є досить актуальною з погляду збереження й примноження національної спадщини та духовних надбань народу України.

Мета статті – проаналізувати історичні особливості, тенденції та фактори просторового поширення пам'ятників Шевченкові на території сучасної України за часів Австро-Угорської та Російської імперій. Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі **завдання**: виділити етапи у розвитку монументальної Шевченкіани; проаналізувати встановлення пам'ятків Кобзареві на території сучасної України в період існування Австро-Угорської та Російської імперій; охарактеризувати роль пам'ятників Т. Шевченку в культурному житті окремих міст та збережені української національної спадщини.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні існує велика потреба через призму монументальної пропаганди активно залучати передусім молодь для їхнього патріотичного виховання. Вшановуючи пам'ять свого національного пророка, у громадян формується світогляд своєї дотичності до розбудови України та почуття гордості за свого предка.

Сьогодні в усіх центрах адміністративно-територіальних одиниць без винятку присутні пам'ятники Шевченку [3; 4; 5]. Майже скрізь вони внесені в екскурсійні маршрути, доповнюючи та надаючи містам особливої окраси. Вони користуються великою популярністю серед численних туристів. Нині місце біля пам'ятника є традиційним проведенням зборів та громадського віче інтелігенції та представників

влади не лише у щорічні шевченківські дати, а й із приводу національних і державних свят, визначних для історії країни подій.

Від початку встановлення пам'ятників Шевченку можна виділити 3 основні етапи їхнього зведення та територіального поширення:

1. Етап імперських окупацій (австро-угорська та російська).
2. Етап європейсько-радянської окупацій (Польща, Румунія, Чехословаччина, СРСР).
3. Етап національного відродження (з Дня Незалежності України), який триває й донині.

У цій статті йдеться про перший етап – встановлення пам'ятників Шевченкові в сучасних обласних центрах за часів Російської та Австро-Угорської імперій. За короткий життєвий свій вік Тарасові Шевченку судилося пережити чимало страждань, людської зради та випробувань. Тернистим життєвим шляхом було й прагнення тисяч українських патріотів, котрі у передвоєнний час перебували під пануванням двох імперій – Австро-Угорської та Російської – вшанувати пам'ять Великого Кобзаря на своїй рідній землі. Особливе місце займало спорудження монументів – символу палкого виявлення всенародної шани й любові до славного сина українського народу. Складною була доля щодо перших пам'ятників, установлених на його честь до і під час святкування 100-літнього ювілею. До наших днів залишилася ледве десята частина.

Першу меморіальну згадку про шевченківські увіковічення в містах обласних центрів України вдалося розшукати в Державному архіві Черкаської області – там залишилися спогади старих черкащан про їхній обласний центр, які на власні очі бачили перший черкаський пам'ятник Кобзарю. Після того, як Тарас Григорович побував у Черкасах у 1859 р., вшанування шевченківських місць цього міста одразу ввійшло в місцеву традицію. Так, на Митниці з'явилася Шевченкова криниця. Але було потрібне місце, де пошанувачі Кобзаря могли б збиратися разом і по-християнськи молитися за нього. Так і з'явився на Соборно-Миколаївському цвинтарі (нинішньому Соборному або Першотравневому сквері) Хрест Шевченка.

Другим пам'ятником на теренах сучасної України вважається мармурове погруддя роботи скульптора Володимира Беклемішева, професора Петербурзької академії мистецтв. Він постав в 1898 р. у Харкові з ініціативи відомого педагога-просвітителя Христини Алчевської за приватні кошти свого чоловіка – банкіра та підприємця, також великого патріота й палкого шанувальника української спадщини Олексія Кириловича Алчевського. Пам'ятник Кобзарю іменували «нелегальним» через те, що він був установлений у супереч забороні царської влади. Тому й відкрили Алчевські його подалі від небажаних очей без будь яких святкових урочистостей на своїй приватній території – біля власної садиби у сквері перед жіночою недільною гімназією, якою опікувалася Христина Данилівна.

Третім містом з обласних центрів України цього періоду у 1902 р. став Київ. Пам'ятник Шевченкові тут був теж установлений у вигляді погруддя. У цьому році відзначали півстолітню річницю з дня смерті уродженця Полтавщини Миколи Гоголя. Окрім присвоєння одній із столичних вулиць назви «Гоголівська», було також відкрито на фасаді Троїцького народного дому в одній із двох ніш бюст автора відомих на весь світ повістей «Ревізора» й «Мертвих душ». А «компаньйоном» у другій ніші став саме скульптурний портрет Кобзаря. Архітектурна споруда, яка знаходилася за адресою вул. Велика Васильківська, 51 була відкрита коштом Київської старої громади за проектом В. Осьмака та Г. Антокольського. Будинок із двома погруддями зберігся до наших днів, які й понині прикрашають фасади колишнього народного дому, а з 1927 р. нам відомо під сучасною назвою як київський Театр оперети.

В Росії ідея встановлення пам'ятників Кобзарю просувалася дуже повільно. У значно ліберальнішій за Російську імперію Австро-Угорщині українцям часто таки вдавалося домагатися бажаного, адже тут українська мова не заборонялася різними указами, ще й до того створювалися українські патріотичні та просвітницькі товариства [1]. До 1914 р. в багатьох галицьких селах та містах було названо іменем Шевченка

вулиці й площі, майдани та школи; насипано Шевченківські могили, посаджено пам'ятні дуби, на честь безсмертного Кобзаря відкрито меморіальні таблиці, барельєфи та пам'ятники. На жаль, більшість із цих монументів були назавжди втрачені або суттєво пошкоджені під час Першої світової війни, а згодом й українсько-польського збройного протистояння. Лише невелика кількість із них збереглися до наших днів у первинному вигляді, ще кілька пам'ятників було відновлено чи реконструйовано зазвичай у час радянської перебудови. Але подальша мова зараз піде лише про Львів.

Автором бронзового скульптурного портрету є польський скульптор Ципріян Ґодебський (Surgian Godebski). Він створив погруддя Кобзаря у своїй майстерні в Парижі ще у 1905 р. на замовлення одеського землевласника, поляка-українофіла Костянтина Володковича (Konstanty Wołodkowicz). Меценат прагнув встановити бюст на вулиці Академічній, проте знав, що Львівський магістрат усіляко буде гальмувати процес встановлення, придумуючи «обґрунтовані виправдання» стосовно недоречності щодо місця, де б могло знаходитися погруддя Кобзаря. Тому в арсеналі запасних варіантів для переконання були й інші задуми, як-то вулиця Галицька, собор Св. Юра чи театр Української (Руської) Бесіди. Проте всі спроби домовитися були марними – поляки переважно сприймали Кобзаря на той час украй негативно, називаючи Шевченка «хлопським здрайцем, схизматом і гайдамакою». На жаль К. Володкович був літнього віку й помер у 1909 р., маючи за 80 літ, але заповідав передати цей цінний експонат на зберігання видатному українському громадсько-політичному діячеві – Олександрові Барвінському, аби той попількувався, до кращих часів, коли буде ліпша нагода відкрити погруддя в публічному місці. Згодом така можливість, хоч і не надовго з'явилась.

У 1913 р. відбулось урочисте відкриття Львівського національного музею, яке подарував українському народові Митрополит УГКЦ Андрей Шептицький, придбавши свого часу цю резиденцію у професора геології Еміля Дуніковського. Саме тоді бюст був переданий у музейний архів з умовою привселюдного відкриття на площі перед будівлею музею, що знаходився по вулиці Мохнацького. Ця святкова подія відбулася 28 червня 1914 р., коли увесь Львів офіційно святкував 100-літній ювілей від дня народження Тараса Шевченка.

Висновки. Незважаючи на те, що переважна більшість центральних монументів Кобзареві в обласних центрах України почали зводитися лише під час радянської окупації, пам'ятники імперської доби також відіграли значну роль у культурному житті своїх міст та збереженню української національної спадщини.

Джерела та література

1. Кучерук О. Пам'ятники Шевченка на земній кулі... Від Мангішлаку до Вашингтона / О. Кучерук // Черкаський край – земля Богдана і Тараса. Культуролог. зб. – К. : Українські Пропілеї, 2002. – С. 67–80.
2. Німенко А. Пам'ятники Тарасові Шевченку / А. Німенко. – К., 1964.
3. Пам'ятники Тарасу Григоровичу Шевченку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kobzar.info
4. Пам'ятники Тарасу Шевченку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://community.livejournal.com/taras_monuments/
5. Усі пам'ятники Тарасу Шевченку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.moemisto.com.ua.